

University of Groningen

Totaliteit, vorm, structuur

Have, Tonko Tjarko ten

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1940

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Have, T. T. T. (1940). *Totaliteit, vorm, structuur: grondproblemen van Felix Kruegers totaliteitspsychologie*. Noordhoff Uitgevers.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SLOTBESCHOUWING

„Musz denn jede junge Wissenschaft immer wieder der Illusion unterliegen, mit der Deduktion anfangen zu können, und wird keine jemals von den älteren lernen, dass das deduktive Stadium eben *erreicht* werden muss, und nur durch die mühsame induktive Arbeit vieler Generationen erreicht werden kann?“

Heymans, Ueber „Verstehende Psychologie“.

Krueger heeft gefaald in zijn poging aan de metaphysische totaliteitsleer, de totalitaire levensphilosophie, de gewenste en vereiste empirische basis te verschaffen. Dit moet de slotsom zijn, waartoe ons de critische beschouwingen, die in de voorafgaande hoofdstukken aan de voornaamste grondproblemen zijn gewijd, leiden.

Het onmiddellijk beleefde, het complex van op een bepaald moment gegeven bewustzijnsinhouden, kan naar onze mening niet worden opgevat als een „Erlebnissganzheit“, omdat er geen enkele eigenschap van dit complex valt aan te wijzen, die als kenmerk van het onmiddellijk gegevene *als totaliteit* zou kunnen optreden. De gevoelskwaliteit, die als zodanig door Krueger wordt beschouwd, bleek niet aan de eisen te kunnen voldoen.

Het onmiddellijk gegevene zelf is geen totaliteit; er zijn echter wel totaliteiten in te onderscheiden: bepaalde bewustzijnsinhouden of complexen van bewustzijnsinhouden kunnen als vormen, d. z. species van het genus totaliteit, worden opgevat. Dit is in het voorafgaande aangetoond voor optische en acustische waarnemingsinhouden, het zou ook voor de inhouden bij denk- en wilsprocessen kunnen worden aangetoond. Op al deze inhouden is de m. i. juiste definitie van totaliteit, die Burkamp (11, p. 1) geeft, van toepassing:

„Ein Ganzes ist eine durch sinnbedingten Zusammenschluss aus Einheiten gebildet zu denkende neue Einheit. Die Einheiten, die das Ganze bilden, heissen in dieser Funktion die Teile des Ganzen“.

De zin, die een complex van bewustzijnsinhouden tot een totaliteit maakt, kan van verschillende aard zijn. Een waarnemings-

vorm kan zijn zin ontleen aan ons aesthetisch beoordelings-principe of aan onze vroegere ervaringen; een denk- en handelings-vorm ontleent zijn zin aan het doel, dat het individu zich bij zijn denken of handelen stelt: de bewustzijnsinhouden, die onderscheiden kunnen worden, zijn een totalitaire eenheid door de alles omspannende doelvoorstelling.

In het algemeen kunnen wij zeggen: *de ervaringseenheden hebben op zich zelve niet reeds zin, deze wordt er door ons aan toegekend.* De vormingsdrang is inderdaad niet anders dan een „Drang zur sinnvollen Ausprägung der Gestalt”, een drang om de oorspronkelijke, nog zinloze grondvorm te veranderen in een zinrijke eindvorm, waarin aan ieder onderdeel zijn duidelijke plaats toekomt, waarin dan ook ieder deel zinvol geordend is.

Uit al hetgeen wij op een bepaald moment ervaren, worden die totaliteiten in het centrum der opmerkzaamheid geplaatst, welke op dat moment bijzondere betekenis voor ons hebben, voor de doeleinden, die wij ons op dat moment stellen. Al het andere valt buiten de aandacht en heeft geen betekenis: de „Erlebnis-ganzheit” als zodanig wordt niet door zin gekenmerkt, zij is niet „durch sinnbedingten Zusammenschluss aus Einheiten gebildet”, en dus geen „Ganzheit”.

De hypothese van een structuur in de zin van Krueger: een dispositionele totaliteit van inhouden en functies, die aan de totaliteit van het beleven ten grondslag ligt, moest worden verworpen bij gebrek aan feitelijke gegevens, die een dergelijke hypothese vereisen. De hypothese van zulk een aangeboren structuur is bovendien niet aanvaardbaar, omdat zij de hypothese van aangeboren voorstellingen en schema's zou involveren; van een verworven structuur op grond van een aangeboren structuur kan dan evenmin sprake zijn. Er zou als eventueel aanvaardbaar dus slechts overblijven de conceptie van verworven partiële structuren, ten grondslag liggend aan vorm-belevingen. In Kruegers systeem is een dergelijke conceptie noodzakelijk, daar hij de vorm als principieel onanalyseerbaar beschouwt en dus ter verklaring een dispositionele totaliteit moet aannemen, die met de vorm correspondeert. Nu wij hebben kunnen aantonen, dat de vorm wel analyseerbaar is, dat hij het resultaat is van apper-

ceptieve of bewuste verwerking van het op zich zelf nog ongevormde zintuiglijk materiaal, nu vervalt ook de noodzakelijkheid van de hypothese der verworven partiële structuren; en tevens de wenselijkheid, want ter verklaring van de feiten, zoals die na analyse van het gegevene voor ons liggen, kan een dergelijke hypothese in geen enkel opzicht iets waardevols bijdragen.

Deze overdenkingen samenvattend, komen wij tot de conclusie: Kruegers totaliteitsleer kan vanuit het standpunt, dat in het eerste hoofdstuk is verdedigd, niet als een wetenschappelijke theorie van het psychische leven worden beschouwd. Wij zullen nu nog in het kort moeten nagaan, *in welk opzicht* Kruegers leer in haar geheel naar onze mening niet aan de eisen van een wetenschappelijke psychologie voldoet.

Psychologie, hebben wij geoordeeld, is een autonome ervaringswetenschap.

De eerste vraag, die wij ons moeten stellen, is: draagt Kruegers psychologie de kenmerken van een wetenschap?

Wetenschappelijke behandeling van een werkelijkheidsgebied involveert, hebben wij gezegd, dat de oorspronkelijke eenheid van het belevende subject met het in de onmiddellijke ervaring gegevene (uit dit werkelijkheidsgebied) wordt verbroken; daarvoor in de plaats treedt de relatie van het kennende subject tot het onmiddellijk gegevene als object voor onderzoek.

Als tweede belangrijke kenmerk hebben wij genoemd, dat de wetenschappelijke oordelen „begründungsfähig” moeten zijn, m. a. w. dat voor de oordelen onaanvechtbare kengronden moeten kunnen worden aangetoond.

In deze beide kenmerken samen komt dus tot uitdrukking, dat in de wetenschap het kennende subject zich plaatst tegenover zijn object van onderzoek, en dat het voorts in dat object naar feitelijke gegevens zoekt, die voor hem kengronden zijn voor zijn oordelen en inzichten.

Kruegers psychologie nu mist blijkbaar deze kenmerkende trekken. Hij oordeelt n.l., dat „originäre „Ganzheitsgewisshheit” *nur dem ganzheitlichen Erleben innewohnt*” (66, p. 77), en dat wij „unmittelbar und mit zweifelsfreier Gewisshheit an unsren Erleb-

nissen (erfahren), was Ganzheit ist" (vgl. citaat p. 82). Op enige andere plaatsen spreekt hij van „den erkenntnistheoretischen, daher auch methodischen Primat des Erlebnisganzen" (66, p. 78 en 101):

Dit betekent, dat wij volgens Krueger in het beleven zelf de totaliteit leren kennen. Hij maakt niet de onderscheiding in een kennend en een belevend subject; volgens hem verschaft het *belevende* subject zich kennis omtrent de aard van zijn beleven, in het beleven zelf verwerft het zich het oorspronkelijke besef van het totaliteitskarakter ervan. Zo kan Krueger zeggen, dat de totaliteit van het beleven kennistheoretisch primair is, d. w. z. het logisch eerdere en als zodanig kengrond. Echter niet kengrond voor een kennend subject; zij is kengrond voor het belevende subject.

Onder verwijzing naar wat in het eerste hoofdstuk hierover is gezegd, behoeft het wel geen nader betoog, dat deze visie kennistheoretisch onverantwoord en verwerpelijk is. Krueger doet ook geen enkele poging om haar plausibel te maken; hij maakt er zich af met de opmerking, dat de psychologie zich met kennis-theoretische vragen niet behoeft bezig te houden.

Waarom het onmiddellijk beleefde naar Kruegers oordeel een totaliteit is, hebben wij in het vierde hoofdstuk uiteengezet; in onze critische beschouwing bleek ons, dat zijn motivering berust op een foutieve analogie-redenering en dat er geen feitelijke grond voor de opvatting van een „Erlebnis" als „Ganzheit" valt aan te wijzen. Krueger meende in het gevoel de „Erlebnis-ganzheit" te ervaren met „originäre Gewiszheit" en vanuit deze ervaring meende hij de totaliteitsleer te kunnen opbouwen. Daar echter het onmiddellijk beleefde noch in de ervaring zelve, noch voor het kennende subject als een totaliteit, een zinvolle eenheid, is gegeven, verliest Kruegers feitelijke uitgangspunt de betekenis van kengrond, en tevens zijn psychologie de betekenis van een wetenschappelijke psychologie.

Hiermede is het eindoordeel over de totaliteitsleer als empirische theorie geveld. Alle beschouwingen, die Krueger aan het z. i. wetenschappelijke uitgangspunt, de „Erlebnisganzheit", en de daarin beleefde „Drang nach Ganzheit" vastknoopt, alle oordelen en stellingen over de aard van het psychische, het

psychophysische en uiteindelijk het maatschappelijke en culturele leven, zijn daardoor zonder empirisch fundament komen te staan, hebben het karakter van ware oordelen en waarschijnlijke stellingen verloren en blijken niet anders dan uitingen van een levens- en wereldbeschouwing te zijn.

Wetenschappelijk gehalte bezitten slechts relatief schaarse onderdelen der totaliteitspsychologie: naar wij in het derde hoofdstuk hebben kunnen constateren, kan een beperkt gedeelte van de feitelijke gegevens over de vorm-waarneming als kengronden worden aanvaard. Veel van wat door de Leipziger school wordt voorgedragen als kengrond (b.v. de gegevens over de haptische vorm-waarneming), kon bij nadere beschouwing niet als zodanig dienst doen. Vele van hun oordelen bleken dientengevolge geen ware oordelen te zijn, vele ook overschreden wat in de praemissen gegeven was, en werden — door voorbarige generalisatie, ~~waar~~ tegen Krueger zelf in de eerste periode van zijn wetenschappelijke arbeid zo zeer te velde trok — geldig verklaard voor een te ruim gebied.

De kritische voorzichtigheid bij de theorie-vorming, waarop Krueger zo dikwijls heeft aangedrongen, is in zijn eigen theorie herhaaldelijk zoek; zij heeft plaats gemaakt voor de door hem zo gewraakte synthetiserende fantasie.

Het feit, dat de totaliteitspsychologie als geheel het karakter van wetenschap mist, maakt het eigenlijk overbodig nog te vragen, of zij een *autonome ervaringswetenschap* is. Toch heeft het volledigheidshalve, en ook omdat het wetenschappelijke deel der totaliteitsleer er door in een scherper licht komt te staan, wel zin, hierop nog nader in te gaan.

Wij hebben in het eerste hoofdstuk — in een kritische bespreking van de standpunten van Dilthey en Wundt — de opvatting verdedigd, dat de psychologie tot object van onderzoek heeft de ervaringen, voor zover opgenomen in het verband van het individuele bewustzijnsleven, en voorts, dat dit object den onderzoeker niet onmiddellijker, niet aanschouwelijker en niet méér samenhangend is gegeven dan het object van enige andere ervaringswetenschap.

Het is duidelijk, dat Krueger deze opvatting niet kan delen, althans niet het tweede gedeelte daarvan; over het eerste gedeelte spreekt hij zich, voor zover mij bekend, nergens duidelijk uit.

Als hij oordeelt, dat wij in het onmiddellijk beleefde ervaren, wat totaliteit is, dan moet hij tevens oordelen, dat ons de bewustzijnsinhouden „in lebendigem Zusammenhang” gegeven zijn. Met instemming haalt hij b.v. Buchholz (9) aan, die in zijn onderzoekingen tot het resultaat is gekomen,

„dasz Kontinuität, echte Lückenlosigkeit allein am unmittelbar Gegebenen als solchen zweifelsfrei nachzuweisen, und allein für das Psychische eindeutig denkbar ist” (68, p. xviii). „Alle wirklichen Erlebnisse besitzen von Hause aus Ganzheit und eben darum lückenlosen Zusammenhalt, sowohl in sich als mit anderen — zunächst des gleichen Einzelwesens” (ibid).

Daar naar onze mening het onmiddellijk beleefde geen totaliteit is, vervalt de grond, die Krueger aanvoert voor de opvatting, dat ons de samenhang der bewustzijnsinhouden in de ervaring gegeven is. Echter ook voor de als totaliteiten op te vatten bewustzijnsinhouden in het onmiddellijk gegebene, de vormen, gaat naar ons oordeel deze stelling van Krueger niet op. Wij beleven de vorm als een eenheid van delen, maar wij beleven niet de samenhang zelf, niet het verband of de relatie der delen, waarop de eenheid berust. Dienovereenkomstig kunnen wij ook de psychische ervaring in de formulering van Krueger niet als ervaring en dus niet als object van onderzoek aanvaarden, en evenmin een vorm-psychologie, die op een dergelijk uitgangspunt is opgebouwd.

Kruegers opvatting leidde tot de conclusie, dat in de vorm zelf een wettelijkheid heerst, waarop de beleefde samenhang berust; en niet alleen de samenhang, ook de zin, de betekenis, die de vorm voor ons heeft. Van welke aard deze wettelijkheid is, kon niet worden uitgemaakt in verband met de principiële afwijzing van analyse van de vorm; zij werd teruggevoerd op een evenzeer onbekende structuur-wettelijkheid.

Tegenover deze in vele opzichten onaannemelijke beschrijving en „verklaring” der feiten hebben wij op empirische gronden waarschijnlijk trachten te maken, dat de eenheid der delen, die wij in de vorm beleven, afhankelijk is van de functie der apperceptie, die als formeel principe vorm geeft aan de elementaire materie; dat voorts de zin door ons aan deze eenheid wordt *toegekend*, op grond van onze vroegere ervaringen of van onze aesthetische maatstaf; en dat derhalve samenhang en zin niet berusten op een wettelijkheid in de vorm zelf en voor hun verklaring niet de deus-ex-machina van een duistere structuurwettelijkheid vereisen.

De onjuiste opvatting van wat in de ervaring is gegeven, heeft Krueger naar onze mening in zijn theorie-vorming op een dwaalspoor gebracht; behalve dus, dat zijn leer niet de kenmerken heeft van *wetenschap*, is zij ook geen *ervaringswetenschap* in de zin, die wij daaraan menen te moeten toekennen.

Er blijft nu slechts over de vraag, of zij *autonoom* is. En dit is zij, van oorsprong althans, inderdaad: Krueger zoekt voor alle psychische verschijnselen een psychologische verklaring en overschrijdt derhalve het terrein van zijn speciale wetenschap niet. Weliswaar zijn het verklaringen, die geenszins stroken met onze opvatting van verklaren; zij scheppen meer problemen dan dat zij oplossen, en schuiven deze uiteindelijk af op de kennistheorie, die er maar mee in het reine moet zien te komen. Maar toch: als poging is het een autonome poging. Als Krueger naderhand steeds meer de psychische structuur gaat beschouwen als een partiële structuur in de meer omvattende psychophysische structuur, het dominerende „Lebensganze”, wordt de autonomie in gevaar gebracht. Hij heeft dan het coördinatie-parallelisme, dat hij in zijn eerste periode aanhing, grondig afgezworen en is tot het naïeve standpunt teruggekeerd.

Samenvattend moeten wij constateren, dat Kruegers psychologie niet is een autonome ervaringswetenschap. Zij is niet een empirische theorie der psychische verschijnselen, doch slechts een persoonlijke beschouwing over het psychische leven, gegrond op enkele ervaringen, die niet voldoende beschreven en geanaly-

seerd zijn en waarop — deels foutieve — conclusies zijn gebouwd, welke veelal voorbarig gegeneraliseerd zijn.

Om al deze redenen moet Kruegers poging het empirisme met het Duitse idealisme te verzoenen, om de speculatieve beschouwingen van dit idealisme waar te maken door deze een empirische basis te geven, als mislukt worden beschouwd. Hij heeft zich te zeer laten meeslepen door zijn verlangen verlost te worden van het verlamdende positivisme en „den goldenen Faden echt philosophischer Besinnung und Gestaltung” te hervinden. Hij behoort, om met Aloys Fischer te spreken, tot hen, „deren Besinnung, auch wo sie zu tieferen Schächten bohrend ansetzt, auf Erlösung, nicht Erkenntnis zielt” ¹⁾. De „Idee der Ganzheit”, meende hij, zou deze verlossing kunnen brengen, en vanuit deze idee is hij de psychische verschijnselen gaan interpreteren. Hij is, met andere woorden, slachtoffer geworden van de illusie „mit der Deduktion anfangen zu können” (Heymans).

Ware hij voortgegaan op de weg, die Hans Cornelius hem in München heeft gewezen en die hij conscientieus heeft gevolgd bij zijn tweeklank-onderzoekingen: de moeizame weg der inductie, dan zou hij er in belangrijke mate toe hebben kunnen bijdragen het uiteindelijke deductieve stadium te bereiken. Waar hij echter naderhand met behulp van zijn totaliteitsidee dit eindstadium heeft willen anticiperen, is hij als beoefenaar van een ervaringswetenschap tot een principiële fout vervallen; het gevolg van deze fout is geweest een leer, die wellicht voor haar schepper troostrijke gedachten bevat, voor de wetenschappelijke psychologie evenwel niet ter zake dienende is.

¹⁾ Aloys Fischer, Der Philosoph Wilhelm Wundt. Zeitschr. f. Päd. Psych., Bd XXXIII, 1932.